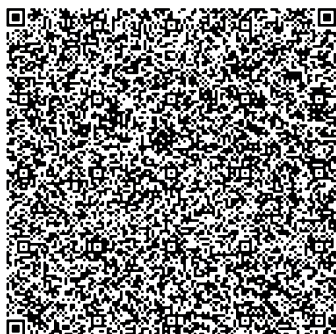

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ТА ОСВІТНЄ ПРАВО

POLITYKA EDUKACYJNA I EDUKACYJNE PRAWO

УДК 37.014

Anna Szafrńska-Gajdzica

doktor habilitowany, adiunkt,
Uniwersytet Śląski w Katowicach,
Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie,
ul. Bielska 62, 43-400 Cieszyn, Rzeczpospolita Polska,
anna.gajdzica@us.edu.pl

UWARUNKOWANIA UPRAWIANIA POLITYKI OŚWIATOWEJ W ŚRODOWISKACH ZRÓŻNICOWANYCH KULTUROWO

Polityka jest pojęciem, które funkcjonuje nieprzerwanie w rozważaniach naukowych od starożytności. Polityka jest opisywana jako sztuka kontrolowania i uzgadniania interesów różnych grup społecznych, a jednocześnie jest traktowana jako swego rodzaju gra strategiczna, której fundamentem jest wygrywanie i przegrywanie. Ważna jest świadomość, że żaden system polityczny, nawet doskonale demokratyczny, nie zapewnia wszystkiego wszystkim ludziom. Działania polityczne zawsze faworyzują jednych kosztem drugich. W dużej mierze jest to pochodną faktu, że istotnym, wręcz konstytutywnym, elementem polityki jest jego wymiar aksjologiczny – związany z kreowaniem określonych idei, ideologii i doktryn politycznych, które porządkują ogląd świata z określonej perspektywy, wyznaczając sposób działania – stosowane zasady, normy czy metody działania – osób, które wdrażają je w życie. Często staje się to zarzewiem konfliktów, które mogą wynikać z potrzeby ochrony poczucia własnej wartości – zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym – lub z powodów różnic światopoglądowych, co z kolei jest konsekwencją faktu, że jednostki i grupy budują własną tożsamość na systemie swoich wierzeń i przekonań. Polityka oświatowa oparta jest na odpowiedniej wiedzy o sztuce realizacji tego, co możliwe spośród postulatów wyrażających interesy różnych grup społecznych. Nabiera to znaczenia w sytuacji funkcjonowania w środowisku zróżnicowanym kulturowo, stąd zwłaszcza tu warto polityce oświatowej poświęcać szczególną uwagę.

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa; polityka; polityka edukacyjna; środowisko zróżnicowanym kulturowo.

Edukacja międzykulturowa podejmowana jest i prowadzona w warunkach obfitujących w sprzeczności. Z jednej strony – w państwach demokratycznych oficjalna polityka i regulacje prawne sprzyjają edukacji wielo- i międzykulturowej. Z drugiej – praktyka wskazuje zarówno na bardzo zróżnicowane potrzeby rozmaitych grup etnicznych, wyznaniowych i narodowościowych (T. Lewowicki, 2005, s. 21), jak i pojawiającą się kwestię ukrytego programu działań. Konflikt interesów różnych grup znaczących w poszczególnych państwach, postawy lęku wobec Innego, pokutujące w opiniach społecznych stereotypy, uprzedzenia – to tylko niektóre z zagrożeń utrudniających lansowanie modelu edukacji międzykulturowej. Ze względu jednak na zmiany społeczne jest to obszar, który powinien

być uwzględniany w polityce oświatowej. Niestety, polityka oświatowa w Polsce jest jednym z bardziej zaniedbanych/zaniechanych obszarów związanych z oświatą. Jest to z pewnością efektem zbytniego oddziaływania polityki na sferę oświaty w okresie PRL¹. Wprawdzie ostatnie lata obfitują w różne propozycje wprowadzania zmian edukacyjnych w szerszym i węższym zakresie, ale trudno nazwać te działania klarowną polityką oświatową. Mamy raczej do czynienia z czynnościami doraźnymi, niekonsultowanymi społecznie. Mimo, że kwestie oświatowe coraz częściej znajdują swoje miejsce w programach wyborczych, to ich wartość merytoryczna trudna jest do oceny. Jest to raczej zbiór sloganów i haseł populistycznych, niż faktyczny opis proponowanych działań w zakresie oświaty danej partii. Tymczasem polityka oświatowa

¹ Do momentu transformacji systemowej w 1989 roku.

to obszar wymagający szczególnego zainteresowania – zwłaszcza w kontekście funkcjonowania edukacji w coraz bardziej zróżnicowanym świecie. Nie jest to możliwe realizowanie sprawnej polityki oświatowej bez posługiwania się starannie opracowanym systemem diagnoz i prognoz, które pozwalają na realne/optimalne planowanie zmian oświatowych. Wskazuje się, że ze względu na konieczność uwzględniania w polityce oświatowej postulatów wyrażających interesy różnych grup społecznych, głównymi jej składowymi są strategia i taktyka. Analizując politykę oświatową w środowiskach wielokulturowych można odnieść wrażenie, że często mamy do czynienia z innymi działaniami – kompromisem i walką (1989).

Przygotowany tekst jest próbą pokazania uwarunkowań uprawiania polityki oświatowej w środowiskach zróżnicowanych kulturowo, przedstawianych w serii monografii *Edukacja Międzykulturowa*. Zagadnienie polityki oświatowej było poruszane jako samodzielny wątek przez licznych autorów. W 2005 roku została przygotowana publikacja w całości poświęcona tej problematyce (T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, 2005), jednak jeszcze częściej kwestie polityki oświatowej pojawiają się jako wątek poboczny, poruszany przez autorów niemal na marginesie rozważań zasadniczych (A. Gajdzica, 2011).

Uwarunkowania uprawiania polityki oświatowej.

Funkcjonowanie oświaty w środowisku zróżnicowanym kulturowo sprawia, że mamy do czynienia ze specyficznymi sytuacjami w każdym z obszarów warunkujących jej rozwój. Nie bez znaczenia jest również to, jaka grupa mniejszościowa jest brana pod uwagę. Istnieją trzy źródła powstania i rozwoju mniejszości narodowych: migracje, aneksja obcych terenów oraz zmiana granic państwowych (P. P. Grzybowski, 2008, s. 68-81). Obecność mniejszości zmusza państwo do sformułowania polityki wobec nich. Jej charakter zależy od dwóch nadrzędnych kwestii – czy obecność mniejszości jest w danym społeczeństwie akceptowana i czy przeznaczają się dla tych grup sprawiedliwą część zasobów danego społeczeństwa (W. Rabczuk, 2006, 144).

Chcąc prześledzić, w jaki sposób kwestie polityki oświatowej zostały opisane przez osoby podejmujące ten temat w tomach wydawanych przez nasz zespół, przyjąłam wskaźniki związane z polityką (ustrojem) państwa, uwarunkowaniami demograficznymi, społeczno-kulturowymi i ekonomicznymi.

Polityka (ustroj) państwa a działania podejmowane w środowiskach wielokulturowych. Uwarunkowania ustrojowo-polityczne są zbieżne interesami politycznymi i ideologicznymi oświaty. Warunkują one w sposób bezpośredni treść i kształt polityki oświatowej. Typ sprawowanej władzy w danym państwie, przywoływane wcześniej programy wyborcze poszczególnych partii – ich jakość, charakter – rzutują na wprowadzane zmiany, minima programowe, sieć oświatową, czy np. kwestie autonomii (lub jej braku) w pracy dyrektorów szkół i nauczycieli. Zainteresowanie oświatą jest spowodowane

chęcią kształtowania świadomości społecznej, poglądów i przekonań. Polityka o charakterze totalitarnym, konserwatywnym, autokratycznym powoduje, że mamy do czynienia również z systemem oświaty, który ma charakter hierarchiczny – jest on bowiem odzwierciedleniem prowadzonej polityki oświatowej. Sprawuje się wówczas kontrolę nad pracą nauczycieli, wyznacza obowiązujące programy nauczania na każdym szczeblu edukacji, zgodnie z przyjętym kierunkiem dookreśla założenia aksjologiczne i teleologiczne. Sprawowana jest również kontrola nad siecią oświatową i drożnością oraz profilami kształcenia. Dotyczy to także charakteru prowadzonej polityki oświatowej wobec mniejszości oraz osiedlających się imigrantów.

Działania państwa znajdują odzwierciedlenie w uchwalanym prawie oświatowym, które jest częścią systemu prawa administracyjnego, obejmującego przepisy prawne regulujące działalność państwa w dziedzinie oświaty, kształcenia i wychowania oraz stosunki prawne, które w tym zakresie powstają. Prawo oświatowe ustala zadania państwa w zakresie oświaty i wychowania, a celem oświaty jest ich realizacja. Sposób budowania kapitału społecznego przez mniejszości – narodowe czy kulturowe – jest również związany z uprawianą polityką oświatową – zwłaszcza kreowaną na szczeblu państwowym (A. Gajdzica, 2010, 188-199).

Polityka nastawiona na popieranie większości i budowanie silnego państwa monokulturowego prowadzi w efekcie do tego, że przedstawiciele mniejszości mogą wybrać następujące opcje:

– Aktywną opozycję – kapitał jest wówczas wyrazem buntu, któremu towarzyszą jawne represje związane z reakcjami politycznymi – w konsekwencji prowadzone działania mają charakter walki, czynnego oporu. Stowarzyszenia i organizacje działają w konspiracji, opierając się na programie ukrytym. Więzy społeczne są silne i naznaczone emocjami. Mamy wówczas do czynienia z oświatą mniejszościową nastawioną na przetrwanie, utrzymanie tożsamości, ale również naznaczone jest to buntem, oporem i chęcią zmiany sytuacji poprzez działania związane z walką. Przekazywane treści, wartości są podstawą budowania postaw młodego pokolenia, nacechowanych agresją i uprzedzeniami w stosunku do większości. Polityka oświatowa mniejszości pozostaje zatem w opozycji do oficjalnie prowadzonej przez dane państwo.

– Przyjęcie biernej postawy, podporządkowanie się większości. W efekcie brak jest podejmowania działań nastawionych na promowanie przez oświatę własnej kultury czy tradycji. W takiej sytuacji polityka oświatowa mniejszości nie istnieje. Nie występują również działania na rzecz uwzględniania w ogólnych programach i działaniach polityki oświatowej kwestii istotnych dla grup mniejszościowych. Może być też efektem rozproszenia mniejszości, konfliktu wewnątrz niej lub na przykład słabości więzi społecznych – w efekcie brak polityki oświatowej oznacza powolną asymilację.

– Opozycja pozorująca bierność – budowanie kapitału społecznego w ukryciu – na zasadzie przycółku, jako efekt lęku przed represjami. Działania prowadzone w wąskim zakresie, bazujące na wzajemnym zaufaniu i lojalności w odniesieniu do małej grupy osób. Mechanizmy budowania polityki oświatowej są zbliżone do pierwszego typu – oświata jest traktowana przez mniejszość jako obszar umożliwiający zachowanie tożsamości, podtrzymanie tradycji. Tworzone więzi społeczne są silne i naznaczone emocjami. Mamy wówczas do czynienia z oświatą mniejszościową, nastawioną na przetrwanie, utrzymanie tożsamości, ale nie ma działań promujących agresję i bunt przeciw większości. Priorytetem jest przetrwanie.

Charakteryzując prowadzone współcześnie typy polityki oświatowej wobec mniejszości, możemy je ulokować na osi od oficjalnego wsparcia, ale z programem ukrytym państwa – do działań optymalnych – dających podstawę budowania oświaty promującej model edukacji międzykulturowej. Pokróćce można je opisać w trzech typach działań:

– Oficjalne wsparcie polityczne – w celu pozorowania działań ukrytych (przykrywką do działań represyjnych na innym obszarze). Działania promujące daną mniejszość traktowane są instrumentalnie do osiągnięcia określonych celów politycznych. Mniejszość, która w tej sytuacji ma dobre warunki budowania kapitału społecznego, jest kontrolowana i ma poczucie bycia w opozycji do innych grup społecznych. Rzutuje to na politykę oświatową zarówno większości, jak i mniejszości. Chęć pokazania demokratycznego oblicza oznacza, że mamy do czynienia z podwójnymi działaniami większości – oficjalnym i ukrytym programem. Treści wygodne dla państwa są lansowane, promowane i wspierane – finansowo. Powstają szkoły i stowarzyszenia „bombonierki”, mające charakter dekoracyjny. Działania prowadzone przez grupę mniejszościową są kontrolowane i podlegają cenzurze. Oficjalnie nie spotykają mniejszość represje, ale w sytuacji braku podporządkowania się, tracą one uprzywilejowaną pozycję i źródło finansowania.

– Bierna akceptacja polityczna państwa, bez wsparcia, np. finansowego. Mamy w efekcie prowadzenie działań, zgodnie z własnymi zasobami. Daje to mniejszości możliwość do prowadzenia jawnej polityki oświatowej. Państwo nie ingeruje w podejmowane działania, nie utrudnia ich i nie ogranicza. Możliwe jest więc prowadzenie systemu kształcenia, doksztalcania, prowadzenia organizacji promujących kulturę. Utrudnieniem jest brak wsparcia finansowego i w sytuacji ograniczonych środków i mniejszości, która nie ma poczucia, że działania oświatowe są niezbędne do zachowania tożsamości, może prowadzić do zaniechania takich działań. Prowadzenie polityki oświatowej jest więc elementem niezależnym od polityki państwa, a jej jakość i zakres jest pochodną kapitału społecznego mniejszości.

– Wsparcie polityczne – jako jeden z filarów programu działalności państwa – wsparcie finansowe,

programowe, uwzględnianie potrzeb mniejszości w szerszym programie działań o charakterze społecznym. Również i w tym obszarze mamy możliwość dostrzeżenia wielu sposobów prowadzenia polityki oświatowej przez państwo – od działań, które mają na celu powolną asymilację, aż ku optymalnej, promowanej edukacji międzykulturowej. Polityka oświatowa prowadzona przez mniejszość ma charakter jawny, a jej jakość i zakres jest uzależniony od uświadomienia sobie roli działań oświatowych i kapitału społecznego grup mniejszościowych.

Warto zwrócić uwagę, że również liberalizm oświatowy może prowadzić do negatywnych skutków, na przykład utrwalania mechanizmu reprodukcji społecznej czy zjawiska stratyfikacji społecznej (T. Lewowicki, 2000, s. 25). Istotne jest zatem dookreślenie założeń teleologicznych. Celem polityki oświatowej zmierzającej ku międzykulturowości powinno stać się:

– poznanie i zrozumienie siebie, kultury własnego regionu – tak by mieć świadomość siebie, posiadanych wartości, dziedzictwa kulturowego;

– przewyższanie tendencji do ograniczania siebie do bycia tylko w obrębie własnych wartości, świata rodzimego, na rzecz otwarcia i zrozumienia Innych – poszanowanie dla różnic i traktowanie ich jako czynnika wzbogacającego, rozwojowego;

– wdrażanie do zauważania i poznawania Innego, kształtowanie wrażliwości i umiejętności współdziałania, chronienie przed budowaniem uproszczonych schematów Innego, budowanych na bazie stereotypów i ograniczonej wiedzy (J. Nikitorowicz, 2002, s. 50-51).

Czynniki ekonomiczne a prowadzenie polityki oświatowej. Uwarunkowania ekonomiczne polityki oświatowej są z jednej strony odzwierciedleniem stanu gospodarczego danego państwa, a z drugiej rangą jaką przypisują politycy sektorom powiązanim z oświatą. Świadomość roli systemu oświaty w rozwoju państwa sprawia, że w niektórych krajach przeznaczane są znacznie większe środki na jego rozwój, niż w innych, o porównywalnym czy nawet wyższym produkcie narodowym brutto. Ważne jest również to, w jaki sposób są rozdysponowywane otrzymywane środki finansowe – czy zaspokajają jedynie potrzeby bieżące związane z utrzymaniem istniejącego systemu, czy prowadzone są planowe inwestycje – zarówno w zasoby materialne, jak i zasoby ludzkie – np. system doksztalcania kadry. Kolejną istotną kwestią jest powiązanie oświaty z sektorem gospodarki poprzez działania związane z planowaniem szkolnictwa zawodowego i wyższego.

O znaczeniu czynników ekonomicznych świadczą wyniki badań, które prowadziłam na terenie powiatu cieszyńskiego (A. Gajdzica, 2005). W czterech – spośród dwunastu – jednostek samorządowych ograniczono się jedynie do określania warunków działalności edukacyjnej. Tak więc uwaga gminnych samorządów skoncentrowana jest na utrzymaniu i rozbudowie bazy szkolnej. Tylko w dwóch przypadkach spojrzenie na politykę

oświatową wykraczało poza obszar ekonomiczny². Użytkowane w poszczególnych jednostkach samorządowych informacje świadczą o tym, że kwestie ekonomiczne – podkreślane częstokroć jako najistotniejszy czynnik w organizacji oświaty – stają się jedynym elementem ujmowanym w założeniach polityki oświatowej. Co ciekawe, nie ma znaczenia sytuacja finansowa gminy. Charakterystyczne staje się zainteresowanie jedynie zabezpieczeniem funkcjonowania sieci szkolnej. W gminach kwestie oświaty często traktowane są marginalnie – często jako balast finansowy, brakuje planowania.

Czynniki ekonomiczne stają się determinantem zwłaszcza w przypadku złej sytuacji finansowej jednostek administracyjnych odpowiadających za prowadzenie sieci oświatowej. Taka sytuacja była wyraźnie widoczna, gdy nałożono na gminy obowiązek realizacji przez dzieci 6-letnie obowiązkowego przygotowania przedszkolnego, bez żadnych dodatkowych subwencji. Doprowadziło to w efekcie do likwidacji wielu przedszkoli – zwłaszcza na terenach wiejskich i obniżenia wskaźników upowszechnienia edukacji przedszkolnej (B. Grabowska, 2005, s. 87). Nieco inny wymiar ekonomicznego uzależnienia szkolnictwa przedstawia Irena Bogacz, analizująca kwestie szkolnictwa mniejszościowego na Zaolziu w aspekcie historycznym. Autorka pisze o presji ekonomicznej, która była największym ciosem dla szkolnictwa na Zaolziu początkiem XX wieku. W okresie międzywojennym jedynym częstokroć ratunkiem przed bezrobociem było wpisanie przez Polaków dziecka do szkoły czeskiej (I. Bogacz, 1996, s. 43).

Czynniki społeczno-kulturowe i demograficzne. Sposób prowadzenia polityki oświatowej jest bezpośrednio związany z *uwarunkowaniami społecznymi*. Im mniej autokratyczny sposób prowadzenia polityki w danym państwie, tym większe możliwości uwzględniania w procesie zmian oświatowych potrzeb społecznych – również tych o charakterze lokalnym. W państwie o charakterze demokratycznym możliwe są bowiem zmiany oddolne, które uwzględniają specyfikę środowiska społecznego, zmiany demograficzne, kwestie potrzeb związanych z określonymi miejscami pracy, a więc np. również kształceniem zawodowym. Ostatnie lata to eksplozja informacyjna, której konsekwencją jest wzrost zapotrzebowania na nowe zawody i stanowiska pracy. To również lokuje się w czynnikach istotnych społecznie, które polityka oświatowa powinna uwzględniać. Wyznacznikiem działań uwzględnianych w polityce oświatowej mogą być na przykład kampanie społeczne oraz dostrzegane problemy związane z ogólną kondycją zdrowotną obywateli (G. Piechaczek-Ogierman, 2009).

Ważnym zagadnieniem – szczególnie w kontekście prowadzenia polityki w odniesieniu do grup

mniejszościowych – są *uwarunkowania historyczno-narodowe* – ściśle związane ze specyfiką i charakterem państwa, środowiska lokalnego, jego historii i kultury. Jest to powiązane zarówno z ogólną świadomością obywateli na temat własnej tożsamości, nastawieniem do zmian, jak i ma wpływ na postawy i funkcjonujące stereotypy, np. wobec mniejszości.

Radykalna polityka związana jest z propagowaniem idei silnego państwa i narodu. Szkoła jest traktowana jako narzędzie do kształtowania postaw i hierarchii wartości zgodnej z propagowanym ideałem wychowania, nastawieniem na budowanie jednolitego poglądu na świat (A. Paszko, 2000, s. 307). Nie bez znaczenia są w tym zakresie doświadczenia przeszłości. Lewowicki, przedstawiając sytuację Polaków w okresie zaborów, opisuje między innymi kwestie prowadzenia polityki oświatowej mającej na celu asymilację ludności polskiej, a w przypadku zaboru pruskiego – realizowanie przez szkołę zadań na rzecz utrzymania i szerzenia niemieckości (T. Lewowicki, 2000, s. 24-25). Mniej zdecydowane działania, mające na celu asymilację ludności polskiej, były prowadzone na terenie monarchii austro-węgierskiej. Autor określa je jako złagodzoną formę podporządkowania społeczeństw, czy też społeczności pozbawionych wolności/niezależności. W związku z tym stosowano niewielkie gesty liberalizujące przepisy oświatowe i dopuszczanie do przywoływania elementów kultur narodowych (T. Lewowicki, 2002, s. 18). Tragiczne doświadczenia okresu zaborów w dużej mierze przyczyniły się do wpływu na stosunek do mniejszości narodowych i ich kultur w odradzającym się po I wojnie światowej państwie polskim, w którym z jednej strony dawano możliwość nauki w językach narodowych, ale jednocześnie z drugiej okazywano niechęć i stwarzano liczne ograniczenia (T. Lewowicki, 2013). Również późniejsze doświadczenia – związane z II wojną światową, a następnie sprawowaniem władzy przez rząd kontrolowany zewnętrznie – sprawiły, że dopiero w latach 70. można dostrzec bardziej przychylnie stanowisko wobec kultur mniejszości narodowych i etnicznych, a także kultur regionalnych. Wprawdzie w oficjalnym języku nie funkcjonowało, używane w państwach zachodnioeuropejskich, pojęcie wielokulturowości, ale prowadzone działania miały właśnie taki charakter. Dążenia związane z budowaniem edukacji wielokulturowej (spełniającej potrzeby i ambicje mniejszości narodowych i etnicznych) nasiliły się po transformacji systemowej w 1989 roku (T. Lewowicki, 2014, s. 24-26).

Uwarunkowania historyczno-narodowe często stanowią o tym, jaki charakter ma szkoła mniejszościowa i jak jest ona postrzegana w środowisku lokalnym. D. Wojakowski zwraca uwagę na utrzymujący się na południowym-wschodzie Polski stereotyp Ukraińców.

² W jednej z placówek samorządowych zwrócono uwagę na działania mające na celu poprawę warunków w szkołach w zakresie opieki, wychowania i zdrowia uczniów. W innym wydziale oświaty stwierdzono, że kwestie edukacyjne stanowią priorytet działań, a edukacja jest postrzegana nie tylko jako proces odbywający się wewnątrz placówek szkolnych, ale jako proces, który powinien przyczyniać się do rozwoju gminy.

Prowadzona polityka oświatowa, mająca na celu wychowanie w tolerancji oraz zapoznanie młodzieży grupy dominującej z kulturą mniejszości w szkołach, przyczynia się do zmiany postaw młodzieży (2000, s. 126).

Brak dyskusji o wspólnej przeszłości może często prowadzić do utrwalania się stereotypów i niepodejmowania dyskusji w innych obszarach. Przykładem może być stosunek litewskiej większości do mniejszości polskiej i rosyjskiej. Uwarunkowania historyczno-narodowe stają się podstawą polityki oświatowej o charakterze wykluczającym, blokującym rozwój mniejszości (J. Kurzępa, 2002, s. 181-194). Podobnie trudną sytuację ma mniejszość polska na Białorusi, gdzie uwarunkowania historyczne zarówno dotyczące czasów bardzo odległych (I i II Rzeczpospolita), jak i całego XX wieku (M. Sobecki, 2005, s. 253), rzutują na politykę oświatową i warunkują jakość i charakter pracy szkół mniejszościowych.

Obserwacja prognoz i zmian demograficznych w środowiskach zróżnicowanych kulturowo i etnicznie pozwala również na uchwycenie pewnych tendencji, które umożliwiają zaplanowanie działań, np. społecznych czy oświatowych. Analiza uwarunkowań demograficznych jest kojarzona przede wszystkim z przewidywaniem wyżu i niżu, warunkującego rozwój sieci oświatowej. Czynniki te powiązane są bezpośrednio z innymi obszarami, np. uwarunkowaniami ekonomicznymi. W przypadku szkół mniejszościowych zmiany demograficzne zazwyczaj owocują likwidacją placówek. Zwłaszcza w sytuacji, gdy w danym państwie panuje tendencja do tworzenia dużych szkół «molochów». Taka sytuacja jest na przykład w Czechach, a kiedyś w Czechosłowacji. Opisywana przez Janinę Urban tendencja do zamykania małych szkół na Zaolziu – jako nierentownych i zbędnych ze względu na malejącą liczbę uczniów (1994, s. 116; 2000, s. 55-59) – utrzymuje się do dziś.

Konkluzja. Polityka jest pojęciem, które funkcjonuje nieprzerwanie w rozważaniach naukowych od starożytności. Arystotelowskie określenie «Człowiek zwierzę polityczne» (2006) wskazuje, że człowiek, który ze swej natury jest istotą społeczną, nastawiony jest jednocześnie na życie we wspólnocie, która jest politycznie zorganizowana. Sama polityka jest opisywana jako sztuka kontrolowania i uzgadniania interesów różnych grup społecznych (E. Wnuk-Lipiński, 2000, s. 135), a jednocześnie jest traktowana jako swego rodzaju gra strategiczna, której fundamentem jest wygrywanie i przegrywanie. Ważna jest świadomość, że żaden system polityczny, nawet doskonale demokratyczny, nie zapewnia wszystkiego wszystkim ludziom. Działania polityczne zawsze faworyzują jednych kosztem drugich (J. Buttolph Johanson, H. T. Reynolds, J. D. Mycoff, 2010, s. 18). W dużej mierze jest to pochodną faktu, że istotnym, wręcz konstytutywnym, elementem polityki jest jego wymiar aksjologiczny – związany z kreowaniem określonych idei, ideologii i doktryn politycznych, które porządkują ogląd świata z określonej perspektywy, wyznaczając sposób działania – stosowane zasady, normy czy metody działania – osób, które wdrażają je w życie. Często staje się to zarzewiem konfliktów, które mogą wynikać z potrzeby ochrony poczucia własnej wartości – zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym – lub z powodów różnic światopoglądowych, co z kolei jest konsekwencją faktu, że jednostki i grupy budują własną tożsamość na systemie swoich wierzeń i przekonań (W. Wosińska, 2004, s. 502). Zatem również polityka oświatowa oparta jest na odpowiedniej wiedzy o sztuce realizacji tego, co możliwe spośród postulatów wyrażających interesy różnych grup społecznych. Nabiera to znaczenia w sytuacji funkcjonowania w środowisku zróżnicowanym kulturowo, stąd zwłaszcza tu warto polityce oświatowej poświęcać szczególną uwagę.

Bibliografia

1. Arystoteles (2006), *Polityka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Bogacz I. (1996), *Swoistość polskiego szkolnictwa mniejszościowego na Zaolziu*, W: T. Lewowicki, B. Grabowska (red.), *Spółeczności pogranicza – Wielokulturowość – Edukacja*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, UŚ – Filia w Cieszynie, Cieszyn.
3. Buttolph Johanson J., Reynolds H. T., Mycoff J. D. (2010), *Metody badawcze w naukach politycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Gajdzica A. (2005), *Polityka oświatowa – watek zaniechany czy niedoceniany – na przykładzie działań prowadzonych na terenie powiatu cieszyńskiego*, W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.), *Polityka społeczna i oświatowa a edukacja międzykulturowa*, UŚ – Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Cieszyn – Warszawa.
5. Gajdzica A. (2010), *Kapitał społeczny – ku (prze)trwaniu mniejszości w środowiskach wielokulturowych*, W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.), *Edukacja międzykulturowa – teorie, poglądy, doświadczenia społeczne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń.
6. Gajdzica A. (2011), *Polityka oświatowa i społeczna w środowisku wielokulturowym – tendencje, dylematy, rozwiązania*, W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), *Edukacja międzykulturowa – dokonania, problemy, perspektywy*, Wydawnictwo Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
7. Grabowska B. (2005), *Edukacja wobec zagrożenia młodzieży wykluczeniem społecznym. Polityka oświatowa jako czynnik przeciwdziałania ekskluzji społecznej*, W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.), *Polityka społeczna i oświatowa a edukacja międzykulturowa*, UŚ – Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie Cieszyn – Warszawa.

8. Grzybowski P. P. (2008), Tożsamość tułacza – dylematy identyfikacyjne współczesnych emigrantów, W: T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska (red.), Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – problemy i sugestie rozwiązań, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń.
9. Kurzępa J. (2002), Polska szkoła na Wileńszczyźnie – w kierunku wielokulturowości, W: T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk (red.), Edukacja wobec ładu globalnego, Wyd. Akademickie «Żak», Warszawa.
10. Lewowicki T. (2000), W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej, W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie, Wyd. UŚ, Katowice.
11. Lewowicki T. (2005), Polityka – Społeczeństwo – Edukacja. O skomplikowanych uwarunkowaniach edukacji międzykulturowej, W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.), Polityka społeczna i oświatowa a edukacja międzykulturowa, UŚ – Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Cieszyn – Warszawa.
12. Lewowicki T. (2014), Edukacja wielokulturowa i międzykulturowa – konteksty rodzime (polskie), europejskie i globalne, W: T. Lewowicki, W. Ogniwjuk, E. Ogrodzka-Mazur, S. Sysojewa (red.), Wielokulturowość i edukacja Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytet im. Borysa Grinczenki, Warszawa – Cieszyn – Kijów.
13. Lewowicki T., Nikitorowicz J., Szczurek-Boruta A. (red.) (2013), Szkoły dla mniejszości narodowych i społeczności kaszubskiej w Polsce – stan, problemy, perspektywy, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytet w Białymstoku, SWEM, Warszawa – Cieszyn – Białystok.
14. Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.) (2005), Polityka społeczna i oświatowa a edukacja międzykulturowa, UŚ – Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie Cieszyn – Warszawa.
15. Nikitorowicz J. (2002), Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych, W: T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk (red.), Edukacja wobec ładu globalnego, Wyd. Akademickie «Żak», Warszawa.
16. Paszko A. (2000), Wychowanie dla przyszłości. Poglądy pedagogiczne narodowych radykałów okresu II wojny światowej a personalizm katolicki, W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie, Wyd. UŚ, Katowice.
17. Piechaczek-Ogierman G. (2009), Postawy zdrowotne uczniów i ich socjokulturowe uwarunkowania, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Toruń.
18. Rabczuk W. (2006), Ewaluacja programów szkolnych edukacji międzykulturowej w ujęciu Erika de Vreede, W: T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, E. Ogrodzka-Mazur (red.), Teorie i modele badań międzykulturowych, Wyd. UŚ, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Cieszyn – Warszawa.
19. Sobecki M. (2005), Szkoły mniejszości narodowych w warunkach przemian cywilizacyjnych i politycznych a kwestia tożsamości społeczno-kulturowej, W: T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, B. Grabowska (red.), Przemiany społeczno-cywilizacyjne i edukacja szkolna – problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamości, Wyd. UŚ, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza Impuls, Cieszyn – Warszawa – Kraków.
20. Urban J. (1994), Edukacyjne i społeczne uwarunkowania dróg życiowych absolwentów polskiego gimnazjum w Orłowej, W: T. Lewowicki (red.), Kulturowe, społeczne i edukacyjne wyznaczniki dróg życiowych młodzieży z Zaolzia, Wyd. UŚ, Katowice.
21. Urban J. (2000), Szkoły z polskim językiem nauczania na Zaolziu, W: T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta (red.), Szkoła na pograniczach, Wyd. UŚ, Katowice.
22. Wnuk-Lipiński E. (2000), Polityka, W: Encyklopedia socjologii, Oficyna Naukowa, Warszawa.
23. Wojakowski D. (2000), Wielokulturowość pogranicza wyzwaniem dla edukacji (z badań na pograniczu polsko-ukraińskim), W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie, Wyd. UŚ, Katowice.
24. Wosińska W. (2004), Psychologia życia społecznego, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Шафранська-Гайдзїца Анна, доктор габілітований, доцент, Факультет етнології і наук про освіту, Сілезький університет в Катовіцах, вул. Бельська, 62, 43-400 Цешин, Республіка Польща, anna.gajdzica@us.edu.pl

Політика є концепцією, яка постійно перебуває в розгляді науки. Політика описується як мистецтво управління і узгодження інтересів різних соціальних груп і в той же час розглядається як свого роду стратегія гри, яка є основою перемоги та поразки. Важливо розуміти, що жодна політична система, навіть зовсім демократична, не забезпечує все для всіх людей. Реалізуючи певні політичні дії, завжди надається перевага одним інтересам над іншими. Важливим елементом політики є її аксіологічна складова,

пов'язана зі створенням конкретних ідей, ідеологій і політичних доктрин, які визначають погляд на світ з певної точки зору. Функціонування політичної влади часто провокує конфлікти, які виникають у зв'язку з необхідністю захисту власної гідності, вірування, системи переконань тощо. Освітня політика ґрунтується на адекватному знанні щодо реалізації мистецтва управління освітою, що уможлиблює врахування інтересів різних соціальних груп. Особливої уваги потребують механізми реалізації освітньої політики в полікультурному середовищі.

Ключові слова: міжкультурна освіта; політика; освітня політика; полікультурне середовище.

EDUCATIONAL POLICY CONDITIONS IN MULTICULTURAL ENVIRONMENT

Shafranska-Gajdzica Anna, doctor habilitatus, associate professor, Faculty of Ethnology and Educational Studies, University of Silesia in Katowice, st. Bielska, 62, 43-400 Cieszyn, The Republic of Poland, anna.gajdzica@us.edu.pl

Policy is a concept that is constantly in the science review. The policy is described as the art of managing and reconciling the interests of different social groups and at the same time seen as a kind of strategy game, which is the foundation of victory and defeat. It is important to understand that there is no political system, even quite democratic, which can provide all things to all people. Realizing certain political action is always preferred one over the other interests. An important element of the policy is its axiological component associated with the creation of specific ideas, ideologies and political doctrines that define the world view of a particular point of view. The functioning of political power often provokes conflicts which arise from the need to protect their own dignity, their own belief systems and beliefs of others. Educational policy is based on adequate knowledge to implement arts education management that enables consideration of interests of different social groups. The mechanisms for implementing educational policy in a multicultural environment are required special attention.

Key words: educational policy; intercultural education; multicultural environment; policy.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2016

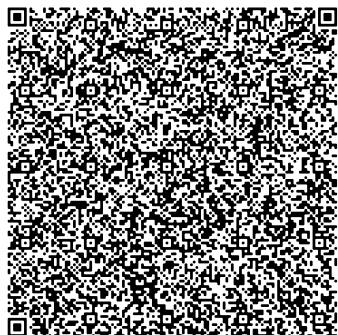
Прийнято до друку 29.09.2016

УДК 37.014:37.011

Ніна Батечко

ORCID iD 0000-0002-3772-4489

доктор педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії освітології,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Тимошенка 13-6, 04112 Київ, Україна,
n.batechko@kubg.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена проблематиці формування сучасної державної освітньої політики в Україні. Окреслюються напрями еволюції поглядів на зміст поняття «державна освітня політика» в контексті процесів реформування освітньої сфери. На основі синергетичної теорії складних відкритих систем приведено теоретико-методологічне підґрунтя феномену державна освітня політика. Розкрито сутність застосування основних принципів синергетичного підходу: відкритості, нелінійності, постулювання хаосу, біфуркаційних станів та теорії самоорганізації до обґрунтування процесу формування державної освітньої політики.

Ключові слова: державна освітня політика; синергетика; синергетичний підхід.

Вступ. В умовах розбудови української держави, докорінних змін в організації життєдіяльності країни трансформації зазнає і освітня сфера, залишаючись одночасно однією із найбільш суперечливих соціальних інституцій. Так, з одно-

го боку, у світлі останніх новацій вищої школи, ми спостерігаємо рух до кардинальних змін, а з іншого – тяжіння до збереження класичних норм і стандартів. Зазначений вектор змін, вживаний в науковій літературі як «стабільність і рефор-